

ישראל ופלסטין:

בין ההתנתקות למפת הדרכים
הכלכלית

קבוצת או"ם

מאי 2005

ישראל ופלסטין:

בין ההתנתקות למפת הדרכים
הכלכלית

מבוא

קבוצת Aix

בעקבות שיחות עם מומחי כלכלה ישראלים ופלסטיניים בראשית שנת 2002, החליט פרופ' גילברט בן-חיון מאוניברסיטת פול סזאן איקס-מרסי III לתרום לחקירת החזון של היחסים הכלכליים העתידיים בין ישראלים ופלסטיניים. לשם כך הוא ארגן סמינר בינלאומי על "הפוטנציאל לשיתוף פעולה כלכלי במזרח התיכון: המבט הישראלי-פלסטיני". הסמינר התקיים באיקס-א-פרובנס ביולי 2002.

לאחר הסמינר נוצרה קבוצת עבודה - הקרויה "קבוצת Aix" - כדי לאפשר מפגש בין השקפות ישראליות ופלסטיניות בשאלות כלכליות הנוגעות להסדרי הקבע העתידיים בין שני הצדדים וכדי ליצור פורום לדיון וניתוח תרחישים והצעות שונות. הקבוצה התמקדה בפיתוח "מפת דרכים כלכלית" כהשלמה לתהליך המדיני שהחל באמצעות "מפת הדרכים", ואשר נתמך על ידי ה"קוארטט", ונפגשה באופן סדיר מאז, בפריז, באיסטנבול, בפונטנבלו ובירושלים. בינואר 2004 פרסמה הקבוצה מסמך שכתרתו "מפת דרכים כלכלית". מאז המשיכה הקבוצה להפגש ולפתח תכניות עבודה בנושאים כלכליים לטווח הקצר והארוך.

קבוצת Aix כוללת כלכלנים, אנשי אקדמיה וחברי מוסדות רשמיים ישראלים ופלסטיניים (הפועלים כמשקיפים) - בייחוד ממשרדים העוסקים בתחום הכלכלי. קבוצת Aix כוללת גם מומחים ואנשי אקדמיה בינלאומיים וחברי מוסדות בינלאומיים - האיחוד האירופי, הבנק העולמי, קרן המטבע הבינלאומית - הפועלים גם הם כמשקיפים.

נייר עמדה זה של קבוצת Aix נתמך כלכלית על ידי:

המועצה המקומית Provence-Alpes-Côte d'Azur (צרפת)

המועצה הכללית Bouches du Rhône (צרפת)

קהילת Aix-en-Provence (צרפת)

נציגות נורבגיה ברשות הפלסטינית

מרכז פרס לשלום

על עבודתם המסורה, שבלעדיה לא היה מפעל זה יוצא אל הפועל, קבוצת Aix רוצה להודות לאנשים הבאים:

סמדר שפירא, מנהלת היחידה לכלכלה ועסקים, מרכז פרס לשלום

אסמה חמד, עוזרת למתאם הפלסטיני של קבוצת AIX

קולט לסקור, המרכז לכלכלה אזורית, תעסוקה וחברות בינלאומיות (CEREFI), אוניברסיטת פול סזאן - איקס-מרסי III

קבוצת Aix: חברים ומשקיפים

פלסטינים	בינלאומיים	ישראלים
מר סאעב במיה מתאם המסמך כלכלן	פרופ' גילברט בן-חיון יו"ר הקבוצה החוג לכלכלה, אוניברסיטת פול סזאן - איקס-מרסיי III	פרופ' אריה ארנון מתאם המסמך החוג לכלכלה, אוניברסיטת בן-גוריון
ד"ר סמיר חזבון כלכלן DATA Studies	ד"ר סבסטיאן דסוס כלכלן בכיר, הבנק העולמי (משקיף)	מר אלון אטקין כלכלן
מר סמיר חוליילה מזכיר הקבינט / ראש המטה (משקיף)	מר ז'ק אולד-עוודיה משרד הכלכלה, האוצר והתעשייה, צרפת (משקיף)	מר יורם גבאי יו"ר פעילים, לשעבר הממונה על הכנסות המדינה 1989-1995
ד"ר סעד קטיב מנהל מדיניות הסחר מרכז הסחר הפלסטיני (Paltrade)	ד"ר ברנרד פיליפ Principal Administrator הנציבות האירופית בריסל (משקיף)	עו"ד תמר הקר לשעבר חברת המשלחת הישראלית להסכם פריס
עו"ד ניסרין עבאס יועצת משפטית היחידה לתמיכה במשא ומתן (NSU) (משקיפה)	מר ג'ואל טו'יה-ברנט סגן ראש המחלקה למזרח התיכון ומרכזו אסיה, קרן המטבע הבינלאומית (משקיף)	פרופ' ג'ימי וינבלט כלכלן, רקטור אוניברסיטת בן-גוריון
ד"ר אמין ביידון כלכלן Economic Management Association Network - E.M.A.N		פרופ' ראובן חורש ראש ההתמחות במימון, בית הספר למנהל עסקים, המכללה למנהל לשעבר מנכ"ל משרד התעשייה והמסחר
ד"ר סלאחאלדין עבדלשאפי יועץ כלכלי (משקיף)		ד"ר רוז פונדק מנכ"ל, מרכז פרס לשלום
		ד"ר אלי שגיא ביה"ס לכלכלה ע"ש איתן ברגלס, אוניברסיטת תל-אביב
		מר גבי בר ראש מחלקת המזרח התיכון, משרד התעשייה, המסחר והתעסוקה (משקיף)
		עו"ד ישי שורק ראש אגף פיתוח מסגרות אזוריות וקשרים בינ"ל, משרד המשנה לראש הממשלה (משקיף)

לא כל הדעות המובעות במסמך נתמכות בהכרח על ידי כל המשתתפים בדיונים והן אינן מייצגות, כמובן, את המוסדות אליהם קשורים החברים והמשקיפים.

מזכירות קבוצת Aix

Centre d'Economie Régionale, de l'Emploi et des Firmes Internationales (CEREFI), Faculté d'Economie Appliquée, Université Paul Cézanne - Aix-Marseille III, France
Tel. : 00 33 4 42 21 60 11 - Fax : 00 33 4 42 23 08 94
e.mail : aix-group.cerefi@univ.u-3mrs.fr
Website : www.aixgroup.u-3mrs.fr

תקציר

במסמך זה מנתחת קבוצת AIX את הסיכונים ואת ההזדמנויות הכרוכים בתכנית ההתנתקות החד-צדדית של ישראל. אנו בוחנים את התנאים שייצודרו כתוצאה מההתנתקות, כיצד הם ישפיעו על סיכויי ההתאוששות של הכלכלה הפלסטינית ואילו תנאים חייבים להתקיים על מנת לגשר בין ההתנתקות לבין הרעיונות שהציגה הקבוצה ב"מפת הדרכים הכלכלית".

קבוצת AIX מציינת את פוטנציאל ההקשר החיובי של ההתנתקות ואת הצהרות שני הצדדים כי ישקלו דרכים לשפר את המצב הכלכלי באזורים הפלסטיניים. הקבוצה מודעת גם לסיכונים הממשיים הקשורים להתנתקות; ואולם, תכנית ההתנתקות עשויה להפוך להזדמנות אם יתקיימו תנאים מסוימים. מטרת מסמך זה היא לדון באותם תנאים ולקשור את ההתנתקות למפת הדרכים הכלכלית.

יישום תוכנית ההתנתקות ייצור שינוי במעמדן הכלכלי של רצועת עזה וצפון הגדה המערבית. ההסדרים החדשים ישימו קץ לנוכחות הישראלית באזורים אלה וישנו את קשריהם עם ישראל ושאר העולם. למרות שתכנית ההתנתקות מציינת כי ההסדרים הכלכליים התקפים כיום (פרוטוקול פריס) יישארו בתוקף, חלקים מסוימים של התכנית מרמזים כי אין הדבר כך. מההיבט הכלכלי, אם לא תשונה התכנית, התוצאה תהיה כי לרצועת עזה יהיו קשרים כלכליים מוגבלים מאד עם השוק הישראלי, הגדה המערבית, מצרים ושווקי חוץ אחרים. אם תיושם גרסה קיצונית של התכנית, כולל סגירת הגבולות החיצוניים של רצועת עזה, הדבר יהפוך את עזה לאזור מבודד וחלש כלכלית.

כדי שתכנית ההתנתקות אכן תעמוד בפרמטרים של מפת הדרכים, כפי שטוענים מתכנניה, אסור שההסדרים החדשים יובילו למשטר כלכלי בעזה השונה מזה שבגדה המערבית או המפריד בין עזה לגדה המערבית.

התאוששות כלכלית מיידית

מאז פרוץ העימות באוקטובר 2000 סבלה הכלכלה הפלסטינית מקשיים חמורים. ההידרדרות ניכרת בכל ההיבטים הכלכליים: כולל יצור מקומי, הכנסה נטו, צריכה, השקעות וייצוא. כתוצאה מכך סובלות הגדה המערבית ורצועת עזה משיעורי אבטלה גבוהים מאד ומעוני נרחב.

מטרתה של התאוששות כלכלית מיידית צריכה להיות חזרה לרמות הפעילות הכלכלית שלפני הסכסוך, ובכך לסלול את הדרך לפיתוח בר-קיימא במסגרת של מדינה פלסטינית עצמאית. ניתן לצפות להתאוששות כלכלית ניכרת אם יוסרו מגבלות מרכזיות:

¹נייר עמדה זה מבוסס על נייר רקע שהוכן לקראת פגישת קבוצת AIX בירושלים, ב-20 במרץ 2005, ע"י אריה ארטון, סאעב כמיה, אלון אטקין וסעד קטיב.

➤ הסרת הסגרים הפנימיים בגדה המערבית ובעזה.

➤ יצירת קשר כלכלי בטוח, יעיל ואמין בין הגדה המערבית ורצועת עזה.

➤ יצירת משטר גבולות מוסדר, בטוח, יעיל ובעלות סבירה².

ייוצא העבודה הפלסטינית

למרות השיפורים הצפויים בפעילות הכלכלית המקומית ובייצוא, ותכנית פיתוח המתוכננת לצאת לדרך עם הסרת המגבלות שצוינו, גם חזרה מלאה לרמות פעילות מלפני שנת 2000 במגזרים אלה לא תוכל למלא את הפער הכלכלי שנוצר על ידי ההגבלות על ייצוא עבודה פלסטינית לישראל. תכנית ההתנתקות החד-צדדית כוללת את אפשרות ביטול ייצוא העבודה הפלסטינית - מדיניות שתפגע קשות במאמצי השיקום. עובדים פלסטיניים בישראל מספקים מקור חשוב של הכנסה ועבודה לגדה המערבית ולעזה. בנוסף לכך, למגבלות הקיימות על תנועת עובדים יש השפעה חברתית משמעותית.

קישור יבשתי

כדי לתפקד כשוק כלכלי אחד, במיוחד כאשר אנו מניחים קיומם של גבולות ולא שילוב מלא, ההפרדה הגיאוגרפית בין הגדה המערבית לרצועת עזה מחייבת יצירת קישור בין שני האזורים.

קישור יבשתי מתפקד הוא חיוני לפיתוחה של המדינה הפלסטינית וכלכלתה. בטווח הארוך עליו לתת מענה לנושאי מפתח ובהם מיזמי תשתיות גדולים כגון צנרת למים ולגז, תשתיות לחשמל, כבלים, מערכות כבישים, רכבת וכו'. בטווח הקצר עליו לאפשר לאנשים ולסחורות לנוע בין שני האזורים באופן הדומה לתנועה פלסטינית פנימית נורמאלית.

בטחון

כדי להשיג התאוששות כלכלית במתווה של מפת הדרכים הכלכלית, על הפלסטינים להגביר את חתירתם לרפורמות פנימיות כולל אכיפת שלטון החוק באופן מלא, הפרדת רשויות ופיתוח מנגנונים לסיוע משפטי. על צעדים אלה להיות מלווים בקיום ההתחייבויות הפלסטיניות לשיפור המצב הבטחוני כפי שצוין במפת הדרכים.

על מנת שההתנתקות תצליח יש לאפשר נגישות פלסטינית לנתיבי הייצוא הישראליים (נמלי ים ואויר) ולנתיבי ייצוא אמניים מהשטחים הפלסטיניים לירדן ולמצרים. הסדרי הבטחון צריכים לקחת בחשבון את חשיבות קיומה של תנועת סחר חופשית. יש ליישם שיטות טכנולוגיות ומנהליות שיאפשרו תנועה סדירה ושוטפת של סחורות לייצוא תוך שמירה על הבטחון. אם לא כן, האפשרות להשגת ריבונות כלכלית פלסטינית אינה קיימת.

סיכום

תכנית ההתנתקות מסיטה אותנו מהמשטר הכלכלי המוסכם כיום, בלי לקדם את הסדרי הקבע כפי שהותוו במפת הדרכים הכלכלית. חשוב כי ההתנתקות לא תסתור הסכמים קיימים ולא תקבע באופן חד-צדדי הסדרים כלכליים הנוגעים להסדר הקבע. התוצאה עלולה לגרום לעיוות הפרמטרים של הסכם הקבע בכך שייוצרו, למשל, משטרים כלכליים שונים בגדה המערבית ובעזה. אם, מאידך, תעשייה הכנות תוך כדי תהליך ההתנתקות, בתחומי הכלכלה והסחר לקראת הקמת מדינה עצמאית, הן תיצורנה הזדמנויות חיוביות להתאוששות כלכלית בשטחים הפלסטיניים.

² אם יתברר כי גדר ההפרדה, הנמצאת כרגע בבניה, תהיה מבנה קבע, יהיו לכך השלכות שליליות חמורות על הקיום הכלכלי הפלסטיני. לדעתנו קיומה הקבוע אינו עולה בקנה אחד עם החזון הכלכלי המובע במסמך זה.

1. הקדמה

השינויים שחלו בתקופה האחרונה בישראל ובפלסטין מטרידים משקיפים רבים. ביוני 2004, החליטה ממשלת ישראל לבצע תכנית התנתקות חד-צדדית מעזה ומצפון הגדה המערבית, בניגוד למדיניות עליה הכריז אריאל שרון כאשר נבחר לראשות הממשלה בתחילת האינתיפאדה השנייה. בינואר 2005, קיבל עליו נשיאה הנבחר של הרשות הפלסטינית, מחמוד עבאס, לאכוף הפסקת אש, והצהיר כי ברצונו לחדש את המשא ומתן על מעמד הקבע. בפברואר 2005, בשארם א-שייח, התברר כי מספר ערוצים לשיחות ולמשא ומתן עשויים להתחדש בקרוב. במסמך זה ננסה לנתח את ההיבטים הכלכליים של התפתחויות אלה.

בזמן כתיבת מסמך זה, בחודשים הראשונים של שנת 2005, נראה כאילו שנה זו, השנה החמישית מאז התמוטט המו"מ המדיני בשנת 2000, עשויה להיות שנת מפנה חיובית, בה יתברר כי חידוש התהליך המדיני חוזר להיות חלופה ריאלי. אולם השקפה אופטימית זו רחוקה מוודאות. אנו מאמינים כי ממה שלמדנו מנסיון העבר ניתן לשפוך אור חדש על הקשרים המורכבים בין הכלכלה לפוליטיקה. בעצם התובנה הזאת יש ערך, מאחר שיש בה כדי לשפר את האפשרות כי הן העתיד המדיני והן הכלכלי של האזור יהיו טובים מאשר בעבר הקרוב.

בארבע השנים האחרונות נוצר באזור חוסר-אמון עמוק עד כי עצם ההעזה לדבר על הסכם בין הצדדים נשמעת כמו הזיה, חלום שאינו מחובר אל המציאות. אנו סבורים כי יש לדון בהסכם חדש בין הצדדים שכן החלופות לו גרועות ממנו, ויש סיבות טובות לטעון כי שני הצדדים מסוגלים לנהל משא ומתן משמעותי ולפתור את הסכסוך הארוך והמר בין ישראל לפלסטין.

חלק מהמאפיינים של תכנית ההתנתקות המתוכננת מעזה טרם נקבעו, או שעדיין אינם ידועים במלואם, ולכן המשטר הכלכלי שישורר לאחר ההתנתקות אינו ברור - בייחוד בנוגע לשליטה בגבולות החיצוניים של עזה והקשרים בין רצועת עזה לגדה המערבית. לפיכך עלינו להניח הנחות מסוימות ביחס להתנתקות ולמשטר הכלכלי ולהעריך את היתרונות והחסרונות של חלופות המשטר השונות. אנו נתמקד בהשלכות החלופות השונות על ההסדרים הכלכליים העתידיים בין ישראל לפלסטין, בפרט אלה שתוארו על ידי קבוצת AIX ב"מפת הדרכים הכלכלית" מינואר 2004.

קבוצת AIX טענה ב"מפת הדרכים הכלכלית" כי הסדרים כלכליים העולים בקנה אחד עם פתרון "שתי מדינות", הכולל התווית גבולות מוסכמים, יהיו מבוססים על משטר כלכלי חדש לגמרי בין שתי הכלכלות. כפי שמתואר בנספח "הסדרים כלכליים בעבר והעתיד ארוך הטווח", ההסדר המוצע החדש לא נוסה ממספר סיבות. הקבוצה הסיקה כי אם ייושם משטר זה לאחר השגת הסכם בין שני הצדדים, הוא יספק את הסביבה המיטבית לצמיחה כלכלית לטווח הארוך לשתי הכלכלות ולהתכנסות של רמת החיים הדרושה והרצויה ביניהן. במסמך זה ננתח את התנאים ההכרחיים לעלייה על מסלול שיוביל אותנו מהתנתקות חד-צדדית לפתרון הדדי, יציב וארוך-טווח.

פירושו של פתרון של שתי מדינות הוא גבולות מדיניים מוסכמים. ניתוחים כלכליים הגיעו בשנים האחרונות למסקנה כי גבולות כלכליים, שייקבעו באמצעות הסכם, ישפרו את רווחת שתי הכלכלות ולא יזיקו להן.

ההפרדה הגיאוגרפית בין שני האזורים הפלסטינים מחייבת יצירת קשר ביניהם, במיוחד כאשר אנו מניחים את קיומם של גבולות ולא שילוב מלא. אחדות הגדה המערבית ורצועת עזה משתקפת בהיסטוריה המשותפת, במבנים הפוליטיים הנוכחיים, בקשרים משפחתיים, בדמוגרפיה ובתרבות, ויש לה מימדים כלכליים משמעותיים הנוגעים לסחר, עבודה,

השכלה גבוהה, שירותי בריאות ועוד. בהסכם הביניים של 1995 הסכימו ישראל ואש"ף כי:

"שני הצדדים רואים בגדה המערבית וברצועת עזה יחידה טריטוריאלית אחת ששלמותה ומעמדה ישמרו במשך תקופת הביניים"³

קיומו של קישור יבשתי חיוני להתפתחותם של המדינה הפלסטינית וכלכלתה, הן בטווח הארוך והן בטווח הקצר. בטווח הארוך, על הקישור היבשתי לענות על אינטרסים ארוכי טווח כולל מיזמי תשתיות נרחבים כגון צנרת למים ולגז, תשתיות להולכת חשמל, כבלים, מערכת (או מערכות) כבישים, רכבת וכו'. בטווח הקצר עליו לאפשר לאנשים ולסחורות לנוע בין שני האזורים בדומה לתנועה פלסטינית פנימית נורמאלית. הרעיון העיקרי של קישור יבשתי הוא שהתנועה בו לא תהיה דומה לחציית נקודת מעבר בינלאומית.

לסיכום, בטווח קצר, המבנה של ההסדרים בין הכלכלה הישראלית לפלסטינית, כפי שהוסכם בפרוטוקול פריס, מבוסס על:

1. מעטפת כלכלית אחידה בגבולות החיצוניים, הידועה גם כאיחוד מכסים לא מלא.

2. העדר גבולות כלכליים פנימיים.

3. הסדרים אחידים בגדה המערבית וברצועת עזה שהיחס אליהן הוא כאל יחידה כלכלית (ופוליטית) אחת.

אנו סבורים כי במקרה הישראלי-פלסטיני, כאשר עדיין אין מדינה פלסטינית עצמאית או בת-קיימא, אדריכלי פרוטוקול פריס (ותהליך אוסלו) נמנעו מהעיסוק בסוגיות הקשורות של ריבונות (מדינה, גבולות, נסיגה, הסרת התנחלויות וכו') על ידי יצירת מושג מעורפל של ריבונות פלסטינית. הם עיצבו הסכם ביניים לפיו שתי החברות יתקיימו זו לצד זו תחילה בתוך גבולות חיצוניים שבשליטת ישראל, ויועו את לעבר הקמת מדינה פלסטינית השולטת בגבולות החיצוניים, תוך יצירת "מעברים בטוחים" וכניסה למו"מ על מעמד הקבע בו יסומנו הגבולות ויידון קישור יבשתי קבוע. מסגרת ביניים זו הבטיחה לפלסטינים רמת חיים גבוהה וזמן לבניית יכולת פנימית להפעלת מוסדות מדינה. הסדרי ביניים אלה אמורים היו להסתיים בשנת 1999 ועד אז על הצדדים היה להגיע להסדר קבע. הדבר מעולם לא קרה.

הסדרי הקבע לטווח הארוך כפי שממליצה עליהם קבוצת AIX עבור שלב III במפת הדרכים מניחים:

1. אפשרות למעטפת כלכלית שונה בגבולות החיצוניים של ישראל ופלסטין, כך שניתן ליישם מדיניות סחר עצמאית.

2. אפשרות לגבולות כלכליים פנימיים בין ישראל לפלסטין.

ושוב -

3. הסדרים אחידים בגדה המערבית וברצועת עזה אשר היחס אליהן הוא כאל יחידה כלכלית (ופוליטית) אחת.

המסגרת לטווח הארוך מניחה הסכם יציב. יתרונות היציבות ברורים אך בנוסף, קבוצת AIX טענה כי ליצוא סחורות רבות יותר ולהפחתת יצוא העבודה יש יתרונות משמעותיים שיתרמו לאיזון היחסים הכלכליים העתידיים בין שני הצדדים⁴.

³ פרק 2, סעיף 11 בהסכם הביניים הישראלי-פלסטיני על הגדה המערבית ורצועת עזה, וושינגטון, 28 בספטמבר, 1995.

⁴ See Astrup. and Dessus (2002), World Bank (2002), Aix (2004).

2. הסדרים כלכליים לטווח הקצר

ההסדרים לטווח הקצר, אותם ניתן יהיה ליישם בתקופת המעבר מהמצב הנוכחי דרך ההתנתקות ועד להשגת הסכם הקבע בשלב III, יצטרכו להסתמך על פרוטוקול פריס (המקביל למקבץ הראשון של ההנחות שלעיל). חשוב כי יישום תכנית ההתנתקות החד צדדית לא ייצור תנאים הסותרים הנחות אלה. ואולם, במספר סוגיות חשובות ההתנתקות עשויה לחרוג מהן וליצור תנאים המנוגדים להסכם:

➤ תפיסת הגבולות החיצוניים האחידים עשויה להתערער מאחר שבאחד מתרחישי ההתנתקות יסטה גבול עזה ממשטר הגבולות האחיד הקיים. הסיבה לחריגה היא הביטול האפשרי של הנוכחות הישראלית בגבולות החיצוניים, כולל הגבול בין עזה למצרים (הידוע כ"עיר פילדלפי"), ונמלי הים והאוויר. פתרונות אפשריים לבעיה זו נידונו והצעה אחת היתה להסתמך על תפקודו של צד שלישי כסוכן הערב לקיום ההסדרים הנוכחיים לאורך כל הגבולות החיצוניים.

➤ בעיה שניה קשורה ליצירת גבולות כלכליים פנימיים. על פי פרוטוקול פריס הסחר בין ישראל לפלסטין אינו אמור להיתקל בחסמים כלשהם, ותנועת העובדים צריכה להמשיך באופן "נורמאלי" ככל האפשר. ואולם, החלטת ממשלת ישראל מיוני 2004 מאיימת על מרכיב יסודי זה בפרוטוקול פריס, ודיונים עם ארגונים בינלאומיים שהתקיימו לאחר מכן הבהירו נקודה זו עוד יותר. החלטת ישראל לצמצם את תנועת העובדים הפלסטיניים לתוך ישראל עד לביטול מוחלט בשנת 2008 סותרת את ההנחה כי לא יהיו גבולות עבודה פנימיים קבועים בטווח הקצר. ההשלכות הכלכליות של החלטה מסוג זה הינן מרחיקות לכת וסותרות כל תכנית פיתוח סבירה עבור הכלכלה הפלסטינית.

➤ החריגה השלישית מפרוטוקול פריס נוגעת להתייחסות אל הגדה המערבית ורצועת עזה כאל יחידה כלכלית אחת. מסיבות כלכליות, כמו גם על מנת לשמר את הסיכויים להסדר קבע, חלוקת האזורים הפלסטיניים ליחידות כלכליות נפרדות אינה רצויה וסותרת את חזון השלום המבוסס על הקמת מדינה פלסטינית בת-קיימא כפי שהוצהר במפת הדרכים.

התנתקות חד-צדדית

ביוני 2004 קיבלה ממשלת ישראל את תכנית ההתנתקות המתוקנת שהציע ראש הממשלה אריאל שרון. הכנסת אישרה את התכנית באוקטובר 2004. לפי התכנית תסיים ישראל באופן חד-צדדי את נוכחותה הצבאית והאזרחית הקבועה ברצועת עזה ובחלק מוגבל מצפון הגדה המערבית. במקביל לנסיגתה תמשיך ישראל לבנות את גדר ההפרדה בגדה המערבית ותשמור על נוכחותה הצבאית בין רצועת עזה למצרים (פילדלפי), בין הגדה המערבית וירדן, ועל שליטתה על נקודות הכניסה בדרכי האוויר והים.

אם תיושם התכנית היא תיצור מציאות חדשה. במפת הדרכים הכלכלית מיואר 2004 ניתחנו את סיכויי ההתאוששות של הכלכלה הפלסטינית אם תיושם מפת הדרכים. נקודת המוצא של מפת הדרכים הכלכלית היתה השלב השלישי של מפת הדרכים, בהנחה שהצדדים יסכימו על יישום פתרון קבע של שתי מדינות. מכאן, בתהליך של "תכנון לאחור" (reverse engineering), תארנו את השינויים הכלכליים הדרושים בשלב הראשון והשני של מפת הדרכים אשר יובילו לכינון כלכלה פלסטינית בת-קיימא בשלב השלישי. במסמך זה נעריך את התנאים שיווצרו על ידי ההתנתקות, כיצד הם ישפיעו על סיכויי ההתאוששות של הכלכלה הפלסטינית וכיצד ניתן ליצור זיקה בינם לבין העקרונות שתוארו במפת הדרכים הכלכלית.

יישום תכנית ההתנתקות ייצור שינוי במעמד הכלכלי של רצועת עזה וצפון הגדה המערבית, יסיים את הנוכחות הישראלית באזורים אלה וישנה את קשריהם עם ישראל ועם שאר העולם. למרות שתכנית ההתנתקות מצהירה כי ההסדרים הכלכליים התקפים כיום (פרוטוקול פריס ואיחוד המכסים הלא מלא) יישארו בתוקף, חלקים מסוימים בתכנית מרמזים כי אין הדבר כך. התכנית מציינת כי השלמת הנסיגה "תשלול את תוקפן של הטענות כנגד ישראל בדבר אחריותה לפלסטינים ברצועת עזה". בנוסף לכך היא מציינת כי "מדינת ישראל תפקח ותשמור על המעטפת החיצונית ביבשה, תשלוט באופן בלעדי במרחב האווירי של עזה ותמשיך לקיים פעילות צבאית במרחב הימי של רצועת עזה". כדי שהתכנית תישאר במסגרת הפרמטרים של מפת הדרכים, כפי שטוענים מנסחיה, אסור שההסדרים החדשים יובילו למשטר כלכלי בעזה הנבדל מזה שבגדה המערבית, או שיפריד בין עזה לגדה המערבית. מההיבט הכלכלי, אם לא תתוקן התכנית, התוצאה תהיה כי לרצועת עזה יהיו קשרים כלכליים מוגבלים מאד עם השוק הישראלי, הגדה המערבית, מצרים ושווקי חוץ אחרים. יתר על כן, אם תיושם גרסה קיצונית של התכנית, הכוללת את סגירת גבולותיה החיצוניים של רצועת עזה, הדבר יהפוך את רצועת עזה לאזור מבודד וחלש כלכלית.

התאוששות כלכלית מיידית

מאז פרוץ האינתיפאדה השניה באוקטובר 2000 ניכרה הידרדרות כלכלית בכל היבטי הכלכלה הפלסטינית, כולל תוצר מקומי, הכנסה נטו, צריכה, השקעות וייצוא. כתוצאה מכך, היא ניצבת בפני רמות גבוהות מאד של אבטלה, עוני נרחב וקשיים פיסקאליים משמעותיים.

היעד של התאוששות כלכלית מיידית הוא חזרה לרמות הפעילות הכלכלית שלפני 2000, כך תסלל הדרך לפיתוח בר-קיימא במסגרת מדינה פלסטינית עצמאית. ניתן לצפות להתאוששות ניכרת של הפעילות הכלכלית בתנאי שיוסרו מגבלות מרכזיות:

➤ הסרת הסגרים הפנימיים בגדה המערבית ובעזה.

➤ יצירת קשר כלכלי בטוח, יעיל ואמין בין הגדה המערבית לרצועת עזה.

➤ יצירת משטר גבולות מוסדר, בטוח, יעיל ובעלות סבירה.

➤ יישום תכנית שיקום דחופה.

הבנק העולמי צופה כי פעולות אלה יגדילו את התמ"ג הנומינאלי לנפש באופן משמעותי מעבר לרמתו הנוכחית במקביל לירידה חדה בשיעור האבטלה ובשיעור העוני⁵. ניתן לצפות לעליה משמעותית במיוחד בפעילות המקומית עם שיפור התנועה והנגישות בתוך הגדה המערבית, רצועת עזה וביניהן.

פעולות אלה צפויות להביא לתגובה חיובית מיידית גם בייצוא סחורות. אף על פי שכיום היצוא מוגבל ומצומצם, הוא כבר מוכיח את תרומתו החשובה לכלכלה הפלסטינית, אך נתונים אלה אינם משקפים כראות את הפוטנציאל האמיתי. הירידה החדה בייצוא בארבע השנים האחרונות קשורה באופן ישיר להגבלות שהוטלו עליו ולא לירידה פתאומית ביכולת הייצוא בפועל. יתר על כן, ניתן לחזות בבטחון צמיחה של 20% בייצוא הכולל⁶ אם ההגבלות יוסרו, הסחר עם השותפים הראשיים הקיימים, בייחוד ישראל, יחודש, ועם גיוון (diversification) השווקים ליצוא, בייחוד באמצעות הסכמי סחר עם מדינות ערב והאיחוד האירופי.

למרות השיפורים הצפויים בכלכלה המקומית וביצוא במידה ויוסרו המגבלות, ישופר משטר הגבולות ומאמצי הפיתוח יהיו ממוקדים, גם חזרה מלאה לרמות הפעילות מלפני שנת 2000 לא תוכל לסגור את הפער הכלכלי שנוצר כתוצאה

⁵ World Bank 2004a.

⁶ Realizing Export Potentials, Palestine Trade Center – Paltrade, (January, 2005) and World Bank (2004b).

מההגבלות על ייצוא עבודה פלסטינית לישראל. חוסר התייחסות למקור חשוב זה של הכנסות ותעסוקה, ולהשפעה החברתית של הפחתתו, יפגע במאמצי השיקום הכלכלי.

בנוסף, חשוב לציין כי השיקום הכלכלי במסגרת מפת הדרכים הכלכלית ידרוש מהפלסטינים להמשיך ולהגביר את חתירתם לרפורמות פנימיות, כולל אכיפת שלטון החוק באופן מלא, הפרדת הרשויות וכינון מנגנוני סיוע משפטי. תהליך זה חייב להיות מלווה ביישום ההתחייבויות הפלסטיניות לשיפור המצב הבטחוני כפי שנאמר במפת הדרכים⁷.

⁷24. אולם, לא ניתן לראות את הסגרים במנותק מנושא הביטחון, ובייחוד מן האיום הנשקף מחמושים פלסטינים המנסים להיכנס לישראל. הדיון בנושא הביטחון, כשלעצמו, חורג מעניינו של מסמך זה, אולם, אם יש בדעת קהילת התורמות לטעון למען הקלה משמעותית במשטר הסגרים הנוכחי, הדבר מחייב מאמץ מרבי של הרשות הפלסטינית לעמוד בהתחייבויותיה הביטחוניות במסגרת מפת הדרכים. הבנק העולמי, יוני 2004.

3. תוכנית ההתנתקות ומפת הדרכים הכלכלית

תוכנית ההתנתקות המוצעת, הכוללת נסיגה מוגבלת מרצועת עזה וצפון הגדה המערבית, לא תספק תמריץ מספיק לשיקום כלכלי משום שחלק מהשלכותיה הכלכליות עלולות להזיק לפוטנציאל הפיתוח ארוך הטווח. מאידך, הסרת הסגרים הפנימיים בתוך הגדה המערבית ורצועת עזה, כינונו של קישור יבשתי בין שני האזורים ושליטה פלסטינית על מעברי הגבול עם ירדן ומצרים כמו גם עם ישראל, יספקו תמריץ להתאוששות מיידית בטווח הקצר של הכלכלה הפלסטינית. הבנק העולמי מעריך שהקלה מיידית של הסגרים הפנימיים תוכל להגדיל את שיעור עליית התמ"ג השנתי בשלוש נקודות אחוז בשנים הבאות⁸.

תוכנית ההתנתקות מסיטה אותנו מהסדרי הקבע כפי שהותוו במפת הדרכים הכלכלית. אנו המלצנו ליצור אס"ח בין ישראל לפלסטין בהסדר הקבע, כפי שהמליצו מחקרים אחרים שעסקו בחלופות למשטר הסחר במעמד הקבע⁹. חשוב שההתנתקות לא תסתור הסכמים קיימים ולא תקבע באופן חד-צדדי את מעמד הקבע בסוגיות כלכליות. ההתנתקות עלולה לעוות פרמטרים של מעמד הקבע, למשל על ידי יצירת משטרי סחר שונים זה מזה בגדה המערבית וברצועת עזה. מצד שני, ייתכן שתוך כדי תהליך ההתנתקות ייעשו הכנות בתחום הכלכלי / המסחרי לקראת מדינה עצמאית.

מפת הדרכים הכלכלית עוצבה כך שתיושם יחד עם מפת הדרכים המדינית לשלום, שמטרתה הקמת מדינה פלסטינית בת-קיימא ועצמאית מבחינה כלכלית. מפת הדרכים הכלכלית מתמקדת בהסדרים הכלכליים שיש לקיים בשלב III של מפת הדרכים המדינית בו הצדדים ישאו ויתנו על הסדר הקבע. המלצות מפת הדרכים הכלכלית לתקופת הביניים נובעות מהצורך להתקדם מהמצב הנוכחי לשלב III:

שלב I של מפת הדרכים הכלכלית נחשב ל"שלב הצלה" וכולל אמצעים למנוע הידרדרות כלכלית נוספת באזורים הפלסטינים. שלב I קורא לפעולות הבסיסיות הבאות:

א. תנועה חופשית של סחורות בתוך האזורים הפלסטינים ואל שווקי הייצוא שלהם.

ב. תנועה חופשית של עובדים בתוך השטחים ורמה יציבה של עבודה פלסטינית בישראל.

ג. העברות פיסקאליות ללא הפרעות מישראל לרשות הפלסטינית.

שלב II כולל אמצעים לקידום הפיתוח המחודש של הכלכלה הפלסטינית ולהנחת היסודות לעצמאות כלכלית. בהתאם לחזון מפת הדרכים המדינית הקורא למדינה פלסטינית בגבולות זמניים, מפת הדרכים הכלכלית ממליצה על יישום מלא של פרוטוקול פריס מתוקן.

שלב III אמור להתפתח מהאמצעים הקודמים וכך להוביל לריבונות כלכלית פלסטינית מלאה ולאס"ח עם ישראל. להלן נבחן את הפעולות הדרושות ב"שלב הצלה":

א. תנועה חופשית של סחורות

בארבע השנים האחרונות נתקלה הכלכלה הפלסטינית בשני מכשולים¹⁰ עיקריים לתנועת סחורות: הראשון, מחסומים וסגרים פנימיים; השני, מחסומים חיצוניים. מכשולים אלה, אשר ישראל טוענת כי הם נחוצים לבטחונה ואשר

⁸ The World Bank Group, Four Years - Intifada, Closures and Palestinian Economic Crisis, November 2004.

⁹ ראה "יחסים כלכליים עתידיים בין פלסטין לישראל", מרכז פרס לשלום, יוני 2004.

¹⁰ הבנק העולמי, אונסק"ו ואונקט"ד (ועידת האו"ם למסחר ופיתוח) ציינו כי הגורם הישיר למצוקה הכלכלית הפלסטינית הוא ההגבלות הישראליות על הפעילות הכלכלית - בייחוד על תנועת אנשים וסחורות בתוך הגדה המערבית ורצועת עזה ובין שני האיזורים, כמו גם הגישה של הסחר הפלסטיני (גם יבוא וגם יצוא) לנמלי הים והאוויר הישראליים ולשוקים חיצוניים.

הפלסטינים מפרשים כסנקציות כלכליות, היו הזרזים העיקריים למשבר הכלכלי בתוך הרש"פ. הם הגדילו את עלויות העסקאות הכלכליות¹¹ וערערו את היכולת לתכנן ולהסתמך על תנועת הסחורות. יתר על כן, הגבלות אלה צמצמו את התחרותיות ואת כושר הייצור של מגזרים כלכליים פלסטיניים באופן כללי, ופגעו ביכולתם לפתח יכולת ייצוא.

תכנית ההתנתקות אינה מציינת כי ההסדרים הקיימים ביחס לתנועת סחורות - סגרים, מחסומים, שיטות גב-אל-גב - ישתנו, ובכך מערערת את פוטנציאל ההתאוששות של הכלכלה הפלסטינית. הנסיגה הישראלית מרצועת עזה ומצפון הגדה המערבית, ובייחוד פירוק ההתנחלויות, אמורה לשים קץ להגבלות על התנועה הפנימית, החשובה במיוחד בעוה היות והיא מנותקת פיזית מהגדה המערבית. חיזוק אמצעי הבטחון סביב רצועת עזה מרמז כי ההגבלות והמחסומים הנוכחיים על תנועת הסחורות ימשיכו להתקיים ואולי אף יגברו. הניתוק בין הגדה המערבית לעוה ימשיך בגלל העדרו של מסדרון המחבר בין שני חלקיהם הגיאוגרפיים של השטחים הפלסטיניים, וההגבלות על הסחר הפנימי ביניהם ימשכו.

שיקום התנועה החופשית של סחורות הוא צעד ראשון הכרחי להתאוששות הכלכלה הפלסטינית. ללא שוק ייצוא יציב יחסר לתעשיות הפלסטיניות היקף השוק שיאפשר להן להיות תחרותיות אפילו בשוק המקומי שלהן. במילים פשוטות, תחת משטר הגבלות הנוכחי לפלסטין אין יכולת לקיום כלכלי.

יש להתמקד בתנועה החופשית של סחורות בשלוש רמות:

1. בתוך השטחים הפלסטיניים.
2. בין השטחים הפלסטיניים לישראל.
3. בין השטחים הפלסטיניים לשווקי חוץ אחרים.

1. תנועה חופשית של סחורות בתוך השטחים הפלסטיניים

לאי קיומו של חיבור פיסי בין רצועת עזה לגדה המערבית יהיו השלכות שליליות על כלכלות שני האזורים. גדר ההפרדה וקיומן של התנחלויות גדולות בגדה המערבית ישאירו חלקים גדולים וחשובים של הגדה המערבית תחת שליטה ישראלית. גדר ההפרדה כבר הסבה נזק לכלכלת הגדה המערבית בשל ההפרדה בין יישובים רבים לבין חלק מאדמותיהם החקלאיות. אין ספק שהאפשרות של חלוקת הגדה המערבית ליחידות שונות והמשך מיסוד מערכות הסגרים יטילו עלויות עסקה גבוהות ביותר, בפרט אם שיטת הגב-אל-גב תימשך¹².

לכן, אחד התיקונים החשובים והדחופים ביותר של המצב הנוכחי הוא כינונו של קישור יציב, בטוח וללא הפרעות בין הגדה המערבית לעוה. קישור כזה אינו מנוגד למהות תכנית ההתנתקות ולא לפרמטרים של מפת הדרכים. על שני הצדדים, יחד עם צד שלישי המעורב בהיבטים הכלכליים של היישום, להתייחס לנושא זה בדחיפות. הבנק העולמי מעריך כי כושר הייצור של רצועת עזה יגדל בכ- 15% עם העברת חלקי הרצועה הנמצאים כיום תחת שליטת ישראל לידי הפלסטינים. בהנחה כי ממשלת ישראל תעביר את השטחים החקלאיים כאשר ההון שעליהם עומד על תילו, הדבר צפוי להניב תוספת מיידית לייצור¹³. כדי להפיק את מלוא התועלת מתוספת הייצור חשוב ביותר שתהיה לתוצרת נגישות לכל השטחים הפלסטיניים.

קישור יבשתי בטווח הקצר

בטווח המידי יש ליצור קישור שיענה על הצרכים הכלכליים (והאחרים) הדחופים של הפלסטינים, בלי להכתיב מראש את תנאי הסדר הקבע הנוגע לקישור היבשתי. בכל הסדר שייעשה כיום יש לשמר את רוח "המעבר הבטוח" שהוסכם

¹¹ כל המטענים היוצאים מהגדה המערבית ומעוה נתונים לאמצעי בטחון מגבילים אשר מגדילים את עלויות העסקאות והתובלה משמעותית. ראו, Paltrade No. 2.

¹² נקודת המעבר בביתוניה שבין רמאללה לירושלים נמצאת בתוך השטח הפלסטיני, ובהמשך לגדר ההפרדה כפי שמדווח בגיליון הראשון של Trade Impediments מפברואר 2005, בהוצאת מרכז הסחר הפלסטיני, Paltrade.

¹³ אדמה חקלאית זו היא מהמשוכחות ברצועת עזה, כמעט ללא עיפות קרקע, היות ורק 10% מ-32 הקמ"ר של האדמה החקלאית בשטחי ההתנחלויות היו בשימוש.

עליו בעבר:

← מובטח לכל אדם בכל עת.

← בטוח מפני פעילות צבאית ישראלית.

← מיועד לכלי רכב פלסטינים פרטיים וציבוריים, לסחורות ולאנשים.

← במספר מסלולים.

המטרה היא ליצור מערכת כבישים מאובטחת ובטוחה המיועדת לשימוש פלסטיני בלעדי אשר תקשר בין הגדה המערבית לרצועת עזה. בטווח הקצר והבינוני, כביש מגודר יהיה הפתרון האידיאלי היות והוא יענה על הצרכים העתידיים של קישור יבשתי. ברגע שהכביש יהיה מאובטח כל כלי הרכב והאנשים יוכלו להשתמש בו ללא הגבלה וללא בדיקה בטחונית. תנועת האנשים חייבת להיות הרבה פחות מוגבלת מזו של הסחורות. מסילת רכבת היא אופציה טובה בתוספת לכביש (או כבישים) מיועד ומאובטח, אך לא במקומו. עם זאת, מכיוון שפיתוח מערכת מסילות ברזל ידרוש זמן, יש לשקול את הקמתה בהקשר של החיבור היבשתי הקבוע ולא לתקופת הביניים.

אנשים

מן הראוי שכל אדם הגר או המבקר בגדה המערבית וברצועת עזה יוכל להשתמש ב"מעבר הבטוח". אנשים יוכלו להשתמש או במכוניות פרטיות (שאותן ישראל תבדוק לצרכי בטחון) או בכלי רכב ציבוריים (אותם ישראל לא תצטרך לבדוק מאחר שתופעל מערכת בטחונית). אנשים ששמותיהם יופיעו "ברשימה שלילית" יורשו לנוע בכלי רכב ציבוריים בלבד. צד שלישי יפקח על בדיקת השמות (כלומר, יישום הרשימה השלילית הכוללת את אלה שאינם מורשים להיכנס לישראל). כלי רכב ציבוריים (שיופעלו על ידי חברות פרטיות, מקומיות או בינלאומיות) יצטרכו לתת לישראל בטחונית כי אינם נושאים כלי נשק או חומרי חבלה.

על "המעבר הבטוח" להיות פתוח 24 שעות ביממה ושבעה ימים בשבוע. כלי רכב פרטיים וציבוריים יועו בכבישים) מיועדיים). תוקם מערכת לוודא כי כלי הרכב לא יעזבו את המעבר הבטוח על ידי ניטור שעות היציאה וההגעה ובעזרת אמצעים אחרים.

סחורות

כלי רכב וסחורות פלסטיניים יבדקו בנקודת היציאה החיצונית. תופעל טכנולוגיה להבטחת בדיקות מהירות ללא צורך בפריקה.

2. תנועה חופשית של סחורות בין השטחים הפלסטינים לישראל

ישראל היתה שותפת הסחר העיקרית של הכלכלה הפלסטינית מאז שנות ה-60 המאוחרות. השינויים המדיניים, הסכמי הביניים הכלכליים והסלמת הסכסוך לא שינו מציאות זו. יתר על כן, המצאותה של כלכלה גדולה יחסית הפתוחה לסחר והנמצאת על סף דלתה, מזמנת לכלכלה הפלסטינית פוטנציאל משמעותי. למרות שהכלכלה הפלסטינית קטנה מאד יחסית לישראלית, גם האחרונה נהנית מהסחר עם הפלסטינים. הדבר בלט במיוחד בשנה האחרונה כאשר מעבר קרני היה סגור לתוצרת החקלאית הישראלית והתוצאה היתה ירידה חדה במחירים והשפעה שלילית קשה על חקלאים ישראלים.

במקביל ליישום ההתנתקות, על הצדדים להקים מסופי סחורות שיאפשרו מעבר מהיר, בטוח ואמין בין הצדדים.

מסופים אלה יש להקים בין רצועת עזה לישראל ובין הגדה המערבית לישראל. צעד ראשון כזה חיוני להחייאת הכלכלה הפלסטינית. המסופים יספקו בנוסף תשתית בסיסית להקמת נקודות מכס בהסכם אס"ח אפשרי בהסדר הקבע.

3. תנועה חופשית של סחורות בין השטחים הפלסטינים לשווקי חוץ אחרים

בעשור האחרון היתה ישראל לא רק השוק העיקרי לסחורה פלסטינית אלא גם הערוץ הראשי אל מחוץ לרצועת עזה, אשר ייצאה בשנת 2003 סחורות בסך 50 מיליון דולר וייבאה סחורות בסך כ-350 מיליון דולר. מעבר סחורות למצרים דרך מסוף רפיח פסק למעשה מאז שישראל סגרה את המסוף המסחרי בשנת 2002, וכך נותר מעבר קרני ערוץ הייצוא והייבוא היחידי של רצועת עזה לתוך ישראל.

המאמצים ליצירת יציבות כלכלית ופיתוח בר-קיימא, לאור היכולת המוגבלת של השוק המקומי, צריכים להיות מכוונים לפיתוח כלכלה מבוססת-יצוא הפונה למגוון שווקים בינלאומיים. הבנק העולמי מציין במפורש כי סיום המשבר הכלכלי הפלסטיני תלוי ביכולת המגזר הפרטי לסחור בשווקים בינלאומיים. פירוש הדבר פתיחת הגבולות החיצוניים.

כדי שמגזר הייצוא הפלסטיני יצמח, עליו לשקם ולהרחיב את בסיס הייצוא שלו ולשפר את יציבות ואמינות תנועת הסחורות. השווקים הטבעיים ליצוא, חוץ מישראל, הם העולם הערבי, האיחוד האירופי וארה"ב. ערוץ הייצוא העיקרי הנוכחי מרצועת עזה הוא נמל אשדוד. לכן חשוב לפתח מערכות שיאפשרו הובלה פשוטה, בטוחה ואמינה מרצועת עזה לאשדוד. אפשרות אחת יכולה להיות בניית מסילת רכבת שתספק קשר ישיר. ואולם, ביסוס הסחר מהרשות הפלסטינית לשווקים חיצוניים על מעבר בלעדי דרך ישראל תביא לתלות בתחום המדיני ולכן תעמיד בספק את אמינותו. לכן יש ליצור חלופות נוספות.

תכנית ההתנתקות מציינת כי ישראל תשמור על השליטה בנקודות הכניסה האוויריות והימיות כמו גם על הגבול עם מצרים. יתר על כן, בנית נמלי ים ואויר תשקל רק בעתיד. מדיניות זו, ההופכת את הסחר הפלסטיני לתלוי לגמרי בישראל צריכה לעבור בחינה מחודשת¹⁴. כדי ליצור מערכת סחר פלסטינית בת-קיימא, מן ההכרח לפתח מערכת תעבורה משולבת הכוללת:

- שירותי מטען ותובלה בנקודות גבול יבשתי עם ירדן, מצרים וישראל (רפיח, כראמה ונקודות המעבר עם ישראל).
- שירותי נמל אויר וים (למטען וקירור) והסדרי ביניים למעבר מטענים דרך נמלים שכנים בירדן ובמצרים.
- הסכמי סחר מעבר עם כל שלוש המדינות הגובלות בפלסטין (מצרים, ישראל וירדן).
- שדרוג מסלולי סחר ראשיים וכבישים עורקיים
- שליטה פלסטינית בגבולות החיצוניים ונקודות המעבר.

בטחון

על הסדרי הבטחון להתחשב במרכזיות המעבר החופשי של סחורות. לשיטת הגב-אל-גב המשמשת בכל המעברים החיצוניים מהאזורים הפלסטינים לישראל (קרני וארז), לירדן ולמצרים (אלנבי ורפיח בהתאמה), השלכות כלכליות שליליות מרחיקות לכת ויש להחליפה באמצעים אחרים, כגון הסדרי דלת-אל-דלת (Door to Door), ע"י כלי תעבורה והסדרים בטחוניים נחוצים. שיטות טכנולוגיות ומנהליות, המאפשרות תנועה סדירה של סחורות דרך ערוצי ייצוא תוך שמירה על הבטחון, צריכות להיכנס לשימוש במקביל להתנתקות.

¹⁴ למרות שפרוטוקול פריס מחייב טיפול כלכלי ומסחרי זהה לסחר פלסטיני וישראלי דרך נמלי ים ואויר ישראליים, אמצעי הבטחון הישראליים במעברי הגבול העיקריים הגבילו את יכולתן של התעשיות הפלסטיניות להגיע לשווקים מחוץ לישראל.

סיכום

עם אוכלוסיה פלסטינית הגדלה בשיעור של כ-4% בשנה, ראוי כי ישראל תאפשר לבסיס היצוא הפלסטיני להתרחב כדי ליצור מקומות עבודה חדשים ולמנוע הידרדרות כלכלית נוספת. הגם שתוכנית ההתנתקות מתייחסת לאפשרות הפתיחה מחדש של נמל האוויר של עזה ופיתוחו של נמל ימי, היא תולה את מתן הרשות למיזמים אלה בתנאים בטחוניים ולא בשיקולים כלכליים, ואינה מזכירה לוח זמנים או מועד אחרון לביצוע. גישה זו אינה עולה בקנה אחד עם מטרות שלבים I ו-II במפות הדרכים הכלכלית והמדינית.

בעוד שהשטחים הנוספים בעזה מבטיחים גידול בתפוקה, תנועה חופשית בתוך עזה וצמצום עלויות התחבורה, משטר הסחר הנוכחי בגבולות יקטין במידה משמעותית את השפעתה על היצוא. מצב זה אינו צפוי להשתפר. ייצוב כלכלי - הנשען במידה רבה על שיקום והרחבה של היצוא הפלסטיני - לא יתרחש על ידי השבת התנועה הפנימית ברצועת עזה כשלעצמה. תכנית ההתנתקות מציינת כי ישראל תפרוס מחדש את כוחותיה הצבאיים בציר פילדלפי לאורך הגבול המצרי ותשמור את שליטתה על המכס. במקביל להתנתקות יש לפתח וליישם הסדרי בטחון המבטיחים תנועת סחורות חופשית בין הגדה המערבית ורצועת עזה בלי לחשוף את ישראל לסיכונים.

על מנת שההתנתקות תצליח יש לאפשר נגישות פלסטינית לערוצי יצוא ישראלים (נמלי ים ואויר) וערוצי יצוא מהימנים מהשטחים הפלסטיניים לירדן ולמצרים. הסדרי הביטחון צריכים לקחת בחשבון את חשיבות מתן האפשרות לתנועה חופשית של סחר. יש להפעיל טכנולוגיות ואמצעים מנהליים קיימים המאפשרים תנועה סדירה ומהירה של סחורות דרך ערוצי יצוא תוך שמירה על הבטחון. ללא פעולות אלה הפוטנציאל להשגת עצמאות כלכלית פלסטינית יהיה אפסי.

ב. עבודה

עד תחילת שנות ה-90 יותר משליש מכוח העבודה הפלסטיני הועסק בישראל ושיעור האבטלה היה נמוך מ-5% הן בגדה המערבית והן ברצועת עזה. לאחר 1993, במקביל לתחילת תהליך אוסלו, החלה ממשלת ישראל להטיל הגבלות על תעסוקת פלסטינים בישראל. הגבלות אלה הובילו לירידה חדה במספר הפלסטינים שעבדו בישראל בשנים 1995-1996 ולעליה מקבילה בשיעורי האבטלה כתוצאה ממחסור במקומות עבודה מקומיים מתאימים לקליטת עובדים אלה.

בשנים 1997-1999 חלה עליה עקבית במספר הפלסטינים שהועסקו בישראל אך בשנת 2000 באה נפילה נוספת במספרם. הירידה במספר הפלסטינים שעבדו בישראל במקביל לירידה החדה בפעילות הכלכלית בתוך השטחים הפלסטינים הובילה לשיעור אבטלה כולל של למעלה מ-27% בשנת 2004. שיעור האבטלה ברצועת עזה עמד על 35% ובגדה המערבית על 23%.

אלה שהושפעו במידה הרבה ביותר מההגבלות על העבודה בישראל היו העובדים הבלתי מקצועיים שהועסקו בישראל בעבודות בעלות ערך נמוך כגון בניה, חקלאות ובמידה מסוימת ייצור. שיעור ההשתתפות הנמוך יחסית בכוח העבודה מקשה עוד יותר על החברה הפלסטינית להתמודד עם שיעורי אבטלה גבוהים אלה.

ברור שחזון המדינה הפלסטינית היציבה ובת הקיימא מבחינה כלכלית אינו ניתן ליישום אם שיעורי העוני והאבטלה הנוכחיים לא יצומצמו. לכן, כל סיכוי להתאוששות כלכלית יהיה תלוי בתנאים לטווח הקצר-בינוני ולטווח הארוך שיצמצמו את האבטלה ויסללו את הדרך לשיקום כלכלי.

לפי תכנית ההתנתקות, מספר העובדים הפלסטינים שיורשו לעבוד בישראל לא יעלה על 35,000 ויצומצם לאפס עד שנת 2008.

כפי שצוין לעיל, עד אמצע שנות ה-90 ישראל הייתה מעסיק מרכזי של פלסטינים מהגדה המערבית ומרצועת עזה (ראה טבלה 1). מפת הדרכים הכלכלית מציינת כי למרות ששוק העבודה הישראלי ישחק תפקיד הולך וקטן בפיתוח הפלסטיני, חשיבותו למעבר כלכלי מסודר משמעותית. לכן קוראת מפת הדרכים הכלכלית לייצוב מספרי העובדים בישראל בשלב I. היא מציעה לווסת את תנועת העובדים כך שתענה הן על צרכי השוק הישראלי והן על צרכי התעסוקה הפלסטינית. עם גידולו של שוק העבודה הפלסטיני ניתן יהיה לצמצם מספר זה בהדרגה.

תכנית ההתנתקות מציעה מסלול אחר. היא מציעה כי בטווח הקצר תישאר כניסת העובדים הפלסטינים לישראל בהתאם לאמות המידה הקיימות ותצומצם בהדרגה עד שתבוטל לחלוטין עד שנת 2008. יישומה של מדיניות כזו תוסיף ללחצים על שוק העבודה המקומי ותנטרל את המאמצים לייצוב הכלכלה הפלסטינית.

טבלה ו: עובדים פלסטינים בישראל 1981 - 2004

(באלפים)

שנה	הגדה המערבית	רצועת עזה	סה"כ
1981*	39.9	35.9	75.8
1982	43.0	36.1	79.1
1983	48.1	39.7	87.8
1984	50.1	40.2	90.3
1985	47.5	41.7	89.2
1986	51.1	43.4	94.5
1987	62.9	46.0	108.9
1988	64.0	45.4	109.4
1989	65.4	39.5	104.9
1990	64.6	43.1	107.7
1991	55.9	41.8	97.7
1992	72.5	43.1	115.6
1993	53.6	30.4	84.0
1994			
1995**	62.2	3.6	65.8
1996	52.3	9.2	61.5
1997	68.6	14.2	82.8
1998	96.0	24.1	120.1
1999	108.3	26.7	135.0
2000	95.2	22.2	117.4
2001	66.9	2.5	69.4
2002	46.6	3.5	50.1
2003	51.4	5.6	57.0
2004	48.6	1.8	50.4

* נתוני 1981 - 1993 על פי הסטטיסטיקה הישראלית
 ** נתוני 1995 - 2004 על פי הסטטיסטיקה הפלסטינית

ג. העברות פסקאליות

המשך הידרדרות הכלכלה הפלסטינית חייב את הרש"פ למלא תפקיד מקיף יותר בתחומי הרווחה על ידי גיוס עובדים נוספים ואספקת שירותים רבים יותר, ובכך הגדילה את הוצאותיה התקציביות. בו בזמן, עם תחילת האינתיפאדה ובהתאם לירידה בפעילות הכלכלית, הכנסותיה ירדו בצורה חדה. גם עם התאוששות ההכנסות בשנתיים האחרונות תקציב הרש"פ נשאר תלוי באופן משמעותי בתמיכה חיצונית. התמיכה התקציבית של התורמים ירדה בשנת 2003 לפחות ממחצית משיעורה בשנת 2001, והותירה את הרש"פ עם גרעון תקציבי של 650 מיליון דולר לשנת הכספים 2004.

מקור הכנסה חשוב נוסף הוא הכנסות ממסים אשר, לפי פרוטוקול פריס, מחויבת ממשלת ישראל להעביר במלואן ובאופן סדיר לרש"פ. עד שנת 2000 כשני שלישים מהכנסות הרש"פ נגבו על ידי ממשלת ישראל. עם זאת, בשנים 2001-2002 חלו דחיות בהעברות אלה ובמקרים רבים עוכבו העברות בידי בתי משפט ישראלים כמענה לתביעות של אזרחים ישראלים כנגד הרש"פ.

תכנית ההתנתקות שומרת על ההסכמים הכלכליים של ממשלת ישראל עם הרש"פ בשלמותם. היא אינה מתייחסת, עם זאת, לנושאי הכנסות השנויים במחלוקת ואשר התבררו כבלתי מהימנים בעבר.

מפת הדרכים הכלכלית מציעה כי בשלב I, כדי להמנע מהידרדרות נוספת, תמשך תנועת ההעברות הפסקאליות מישראל לרש"פ ללא הפרעה¹⁵. בשלב II של מפת הדרכים הכלכלית על ישראל להתחייב לתיקונים בפרוטוקול פריס שימנעו דליפות מס. הבנק העולמי מעריך כי דליפות מס הנובעות מיבוא עקיף לשטחים הפלסטיניים נמצאות בטווח של 3 עד 4 אחוז מהתמ"ג. העברות נוספות אלה יפחיתו את תלות הרש"פ במימון חיצוני וישחררו כספי תורמים למיזמי פיתוח תשתיות שיעודדו השקעות נוספות.

כל הפרעה עתידית לזרם ההכנסות תחייב את הרש"פ לצמצם את השירותים הציבוריים הבסיסיים שהיא מספקת ולקצץ במשכורות. לכן, שיקום האיתנות הפסקאלית של הרש"פ הוא תנאי מקדים לייצוב כלכלי ופוליטי בשלב I. דבר זה אינו יכול להתרחש אלא אם ממשלת ישראל תתייחס לנושאים אלה ותתחייב להעברת ההכנסות במועדן. מאמצי ממשלת ישראל להסיר עיקולי בתי משפט על חלק מההכנסות המעוכבות מרמזים כי כיום הבעיה מובנת בצורה טובה יותר.

¹⁵ ההעברות עוכבו בין דצמבר 2000 לנובמבר 2002, ומאז התחדשו ללא הפרעה נוספת. ואולם ישראל עודה מחזיקה בכ-100 מיליון דולר של הכנסות מעוכבות, כתוצאה מויקתם לתביעות משפטיות תלויות ועומדות של אזרחים ישראלים נגד הרש"פ. ממשלת ישראל מנסה, עד כה בהצלחה חלקית בלבד, לטעון במערכת המשפט שלה כי אין צורך בויקה זו היות והזרם הקבוע של ההעברות מספק מקור אפשרי לניכויים עתידיים מול תביעות מוצלחות באם יהיו.

נסכח

הסדרים כלכליים בעבר והעתיד ארוך הטווח

ניתוח היחסים הכלכליים בין ישראל לפלסטין בשני מימדים עשוי לשפוך אור הן על הסדרים קודמים והן על אפשרויות עתידיות. אנו נבחן: 1. האם היחסים נכפו על ידי צד אחד או הוסכמו על ידי שני הצדדים; 2. האם היחסים הניחו את קיומם של גבולות כלכליים אם לאו¹⁶.

בשנים 1967-68 יצרה ישראל משטר כלכלי שניתן לכנותו "שילוב חלקי כפוי". הגבולות החיצוניים של האזור כולו נשלטו בידי ישראל, אשר יישמה את פרוטוקול הסחר שלה. ישראל כפתה איחוד מכסים (לא מלא) כך שלא היו גבולות סחר בתוך האזור המשולב של ישראל והשטחים הפלסטיניים הכבושים. איחוד מכסים זה לא היה "טהור" משתי בחינות: ראשית, ישראל יצרה מחסומים מסוימים בפני הסחר בין השטחים הפלסטיניים לישראל. שנית, מנגנון חלוקת ההכנסות, המהווה חלק בלתי נפרד מכל איחוד מכסים, לא היה קיים, כך שישראל גבתה את כל מיסי היבוא והחזיקה ברובם.

בשנים 1967-68, לאחר דיון פנימי בישראל, הוחלט לאפשר לפלסטיניים להכנס לשוק העבודה הישראלי. חמש שנים לאחר שהחלו פלסטיניים לעבוד בישראל הושג שיווי משקל יציב ומאז כשליש מכלל התעסוקה הפלסטינית היתה בישראל. פלסטיניים שעבדו בישראל יצרו הכנסה שתרמה לשיעורי צמיחה גבוהים בגדה המערבית וברצועת עזה בשנות ה-70 וה-80 אך בנוסף הסבירו, לפחות במידה מסוימת, את הביצועים האיטיים והחלשים של הכלכלה הפלסטינית.

חולשה זו התבטאה בין השאר בגרעון המסחרי הפלסטיני, אשר מומן בחלקו על ידי שכר מעבודה בישראל ובחלקו על ידי הכנסות מחו"ל. יתכן שלמשטר השילוב הכפוי היו יתרונות מסוימים עבור היצרנים הישראליים והצרכנים הפלסטיניים, אך תועלתו לצמיחה המקומית של הכלכלה הפלסטינית אשר סבלה מרמה נמוכה של השקעות פרטיות וציבוריות, בנוסף לתלותה בתעסוקה בישראל ולמאזן תשלומים בעייתי, הייתה נמוכה בהרבה. פרוטוקול פריס בא לתקן את כל אלה.

הציפייה היתה שפרוטוקול פריס יקדם פיתוח כלכלי וכי השפע הכלכלי החדש יתמודד בתהליך השלום. תוצאת המו"מ היתה שבפעם הראשונה ניתנה לפלסטיניים שליטה מסוימת על עתידם.

במבוא להסכם נאמר:

"שני הצדדים רואים את התחום הכלכלי כאחת מאבני היסוד של יחסיהם ההדדיים במטרה לחזק את רצונם להשיג שלום צודק, בר-קיימא וכולל. שני הצדדים ישתפו פעולה בתחום זה כדי לכונן בסיס כלכלי איתן ליחסים אלה, שיוסדרו בתחומי הכלכלה השונים על פי העקרונות של כבוד הדדי של כל צד לגבי האינטרסים הכלכליים של משנהו, הדדיות, יושר והוגנות.

פרוטוקול זה מניח את התשתית לחיזוק הבסיס הכלכלי של הצד הפלסטיני לשם הפעלת זכותו לקבלת החלטות כלכליות בהתאם לתכנית הפיתוח שלו ולסדרי העדיפות שלו. שני הצדדים מכירים בקשרים של כל אחד מהם עם שווקים אחרים ואת הצורך ביצירת סביבה כלכלית טובה יותר לעמיהם וליחידים בתוכם." (פרוטוקול, 1994, עמ' 1)

¹⁶ מסגרת כזו נידונה על ידי קבוצת AIX בשנים 2002-3. ראה גם פרק 4 על יחסי סחר וכן האפילוג ב:

Astrup and Dessus (2001,2002) Arnon et al (1997) וכן את המחקר החשוב של הבנק העולמי (2002).

בכך הכיר הפרוטוקול בקיומם של שני צדדים החיים זה לצד זה, ואשר לעתים עשויים להיות להם אינטרסים וסדרי עדיפות שונים. על שני צדדים אלה להיות מיוצגים על ידי שני גופי קבלת-החלטות נפרדים. ההסכם הושלם בפריס¹⁷ בשנת 1994 ומאז היה למשטר הכלכלי הרשמי אליו שני הצדדים מחויבים.

ואולם, המו"מ הסתיים בחוזה שהיה דומה מאד למשטר השילוב הכפוי שנוצר לאחר 1967 - מעטפת חיצונית אחידה, העדר גבולות סחר פנימיים והסדרי עבודה מאד מוגבלים ומעורפלים.

הנושא החשוב של תנועת עובדים זוכה להתייחסות בסעיף 7 של הפרוטוקול. הפסקה הראשונה והשנייה במחלוקת שלו אומרת:

"שני הצדדים ישתדלו לשמור על תנועת עובדים נורמלית ביניהם, בכפוף לזכותו של כל צד לקבוע מזמן לזמן את מידתה של תנועת עובדים לתוך תחומו ותנאיה. אם תופסק התנועה הנורמלית באופן זמני בידי אחד הצדדים, הוא יודיע על כך לצד השני מיידי, והצד השני רשאי לבקש שהענין ידון בועדה הכלכלית המשותפת."

מאז נחתם ההסכם התעוררו חילוקי דעות בדבר הפירוש המשפטי של פסקה זו והאם היא תואמת את מה שקרה בפועל לתנועות העובדים. לכן יש לבצע אבחנה חשובה בין המשטר הרשמי (המשטר דה יורה) ששרר לאחר 1994 לבין המשטר בפועל (דה פקטו). לאחר 1967 כפתה ישראל שילוב חלקי שהיה גם המשטר דה יורה וגם המשטר דה פקטו - כלומר, היה זה הן המשטר הרשמי והן זה שיושם. אולם, אחרי 1994, פרוטוקול פריס היה המשטר דה יורה, אבל דה פקטו התפתח בבירור משטר אחר.

טבלה 1: תיאור סכמטי של המשטר הכלכלי

שילוב כלכלי	גבולות כלכליים	
1994 - 2004 דה יורה: פרוטוקול פריס	(מפת הדרכים הכלכלית)	מוסכם
1967 - 1993 דה יורה ודה פקטו: שילוב חלקי כפוי	1994 - 2004 דה פקטו: סגרים, הפרדה חלקית	כפוי

מדוע לא יושם הפרוטוקול? יש הסבורים כי חלק מהתשובה טמון בתיאורית החוזים הבלתי שלמים ובמושג "חוסר עקיבות על פני זמן", אך לצרכינו כאן, די אם נאמר כי הפרוטוקול לא יושם בשל כך שהסכסוך וההתמקחות בין הצדדים נמשכו. הכלכלה הפכה לקרבן לאופיו הזמני והחלקי של התהליך.

¹⁷ הפרוטוקול בדבר יחסים כלכליים הושלם ב-29 באפריל, 1994 ונחתם רשמית בקהיר ב-5 במאי, כנספח להסכם "עוה-יריחו".

הסגרים היו למרכיב חשוב ביחסי הכלכלה הישראלים-פלסטינים מאז 1994. למעשה חומרת הסגרים גברה והביאה ליצירת משטר כלכלי חדש שהרחיק אותנו מאד משילוב. ליתר דיוק, כינון הגבולות (הכלכליים) החד-צדדי קרבה אותו למה שניתן לכנות "הפרדה כפויה" - חלופת הגבולות הכלכליים הכפויים המופיעה בטבלה 1 - ללא ספק החלופה הגרועה ביותר מבין ארבע החלופות.

המשבר הכלכלי הנוכחי בכלכלה הפלסטינית הינו חסר תקדים הן בחומרתו והן באורכו. כשאנו מנתחים את הדרך האפשרית לצאת מהמשבר ברצוננו להבחין בין שני שלבים: הטווח הקצר, בו פרוטוקול פריז יספק את המסגרת, והטווח הארוך, כאשר יוסכם על הסדרים חדשים למעמד הקבע. ברצוננו להדגיש שאנו סבורים שמתוך ארבע החלופות שבטבלה 1 לזו שטרם נוסתה - גבולות כלכליים מוסכמים - יש הפוטנציאל הטוב ביותר להצליח כשיטה קבועה לטווח הארוך¹⁸. באשר לצעדים שיש לנקוט בטווח הקצר לפני שמגיעים להסדר קבע - אלה נסקרו בגוף מסמך זה.

החלופה ארוכת הטווח מניחה כי יתוו גבולות סחר ובהם ניתן יהיה ליישם מדיניות סחר ומדיניות תנועת עובדים מווסתת. היא מצריכה גבולות כלכליים שדרכם יעברו עובדים וסחורות בנקודות מעבר מתוכננות היטב אותן יעצבו ועליהן ישלטו פלסטינים וישראלים. בהנחה ששני הצדדים יגיעו להסכם קבע, דווקא גבולות כלכליים ולא שילוב כלכלי מלא הם החזון הנכון לטווח הארוך במצב הנוכחי של הסכסוך הישראלי-פלסטיני.

לשני הצדדים מובן היטב כי הפשרה הפוליטית היחידה האפשרית היא פתרון "שתי מדינות". הנחנו כי פתרון שתי מדינות בר-קיימא יכלול את המרכיבים הבאים:

❖ למדינה הפלסטינית תהיה הסמכות להגדיר את מטרותיה הכלכליות ואת האסטרטגיות הכלכליות שלה וליישמן בחופשיות בגבולות שיקבעו בהסכם הקבע.

❖ שיתוף פעולה כלכלי יתנהל בתום לב והדדיות, ללא כל כוונה של צד אחד לשלוט על האחר.

❖ יהיה הסכם ברור וחד-משמעי על סימון גבולות הקבע של שתי המדינות.

❖ למדינה הפלסטינית תהיה סמכות שיפוטית כלכלית מלאה על גבולותיה החיצוניים עם ירדן, מצרים וישראל. כלומר, המדינה הפלסטינית וישראל יישמו מדיניות סחר, תעסוקה ומדיניות ויסות בתחומים אחרים, באופן המתיישב עם יחסים תקינים בין מדינות ריבוניות.

❖ למדינה הפלסטינית תהיה רציפות טריטוריאלית בתוך הגדה המערבית וקישורים רציפים עם רצועת עזה.

❖ קיימות שתי אפשרויות לתיחום הגבול באזור ירושלים:

אפשרות א': ירושלים פתוחה, אשר מחייבת באופן בלתי נמנע יצירת גבולות מכס/כלכלה סביב העיר (כלומר, יצירת אזור כלכלי מיוחד), אלא אם הצדדים יסכימו על איחוד מכסים מלא.

אפשרות ב': הגבול יחצה את ירושלים ויפריד בין שכונות יהודיות וערביות. במקרה זה, אם שני הצדדים ירצו בכך, ניתן לכוון מעמד כלכלי מיוחד לאזור העיר העתיקה.

משמעותו של פתרון שתי מדינות הוא גבולות מדיניים מוסכמים. כפי שנאמר לעיל, ניתוחים כלכליים מהשנים האחרונות הגיעו למסקנה כי גבולות כלכליים, אם הם מוקמים בייעילות ומתוך הסכמה, ישפרו את רווחת שתי הכלכלות ולא יזיקו להן. יתרונות היציבות ברורים, אך בנוסף לכך, להגדלת יצוא הסחורות ולהפחתת יצוא העבודה יש יתרונות משמעותיים שיתרמו ליחסים כלכליים מאוזנים יותר בין שתי המדינות בעתיד.

¹⁸בבוא העת בוודאי שניתן יהיה להפוך משטר של גבולות מוסכמים למשטר שבו מוסכם על העדר גבולות.

Aix Group, (2004) *Economic Road Map: An Israeli Palestinian Perspective on Permanent, Status*, January, CEREFI, Aix-Marseilles III, France, www.aixgroup.u-3mrs.fr

Aix Group, *A Draft Prepared for an Internal Discussion in the Aix Group Meeting 3 December, 2004, Jerusalem*, Metamorphosis: The Prospects of Palestinian Economic Recovery Following Israel's Unilateral Disengagement. [First Draft- 27 November, 2004 – Not Approved by the Group]

Astrup, C. and S. Dessus (2001), Trade Options for the Palestinian Economy: Some Orders of Magnitude, *World Bank*, MENA Working Papers series 21, Washington DC.

Astrup, C. and S. Dessus (2002) Exporting Labor or Goods? Long Term Implications for the Palestinian Economy, MENA Working Papers series 29, Washington DC.

Arnon, A., I. Luski, A. Spivak and J. Weinblatt (1997), *The Palestinian Economy: Between Imposed Integration and Voluntary Separation*. Leiden: Brill.

Arnon, A. and J. Weinblatt (2001), "Sovereignty and Economic Development: The Case of Israel and Palestine", *The Economic Journal*, 111, F291– F308.

Ben-Shahar, H. (1993). *Report of the Economic Consulting Team to the Political Negotiations* (Hebrew). See also Foreword and Main Findings of the Report in *The Economic Quarterly*, 42:1 pp. 135-154. (Hebrew)

Cobham, D. and Kanafani, N. (2004), Introduction to *The Economics of Palestine: Economic Policy and Institutional Reform for a Viable Palestinian State*, Routledge.

Dessus, S. and Ruppert Bulmer E. (2004) The Choice of Trade Regime Depends on Multi Other Factors, Ch 2 in Cobham, D. and Kanafani, N. *The Economics of Palestine: Economic Policy and Institutional Reform for a Viable Palestinian State*, Routledge.

ECF and DATA (1998), *The EPS Model: A Possible Set of Israeli-Palestinian Economic Understandings for Permanent Status*.

European Commission (1999), *Evaluating the Paris Protocol: Economic Relations between Israel and the Palestinian Territories*.

El-Erian, M.A. and Fischer, S. (1996). 'Is MENA a region? The Scope for Regional Integration.' IMF Working Paper 96-30.

El-Musa, S. and M. El-Jafari, M. (1995). 'Power and trade: The Israeli-Palestinian economic protocol.' *Journal of Palestine Studies*, vol. 24, pp. 14-32.

Hamed, O. A. and Shaban, R.A. (1993). 'One-Sided Customs and Monetary Union: The Case of the West Bank and Gaza Strip under Israeli Occupation'. In Fischer, S, Rodrik, D. and Tuma, E. (eds.) (1993), *The Economics of Middle East Peace: Views from the Region*. Cambridge: MIT Press, pp. 117-148

Israeli-Palestinian Interim Agreement on the West Bank and the Gaza Strip, Washington D.C. September, 28, 1995.

Kanafani, N. (1996) 'Trade relations between Palestine and Israel: free trade area or customs union'. Jerusalem and Ramallah: MAS.

Palestine Trade Center – PalTrade, Trade Impediments, No. 1 & 2, www.paltrade.org/impediments

Peres Center for Peace, *Future Economic Relations Between Palestine and Israel*, June, 2004.

Protocol on Economic Relations Between the Government of the State of Israel and the P.L.O., Representing the Palestinian People, 1994. Paris (reprinted in Arnon et al and in the Israeli-Palestinian Interim Agreement, 1995).

Schiff, M. (2002), *Trade Policy and Labor Services: Final Status Options for the West Bank and Gaza*, The World Bank, Washington D.C, Working Paper.

Shaban, R. A. (1993). 'Palestinian labor mobility'. *International Labour Review*, vol. 132, pp. 655-672.

The Israeli Prime Minister's Office Official Web Site,
<http://www.pmo.gov.il/PMOEng/Communication/DisengamePlan/>

The Palestinian Central Bureau of Statistics, <http://www.pcbs.gov.ps>

UNSCO (various issues) "*The Impact on the Palestinian Economy of the recent confrontation, Mobility Restrictions and Border Closures*" via internet: <http://www.arts.mcgill.ca/mepp//unsco>

World Bank (1993). *Developing the Occupied Territories: An Investment in Peace (six volumes)*. Washington, DC.

World Bank and MAS (1999). *Development Under Adversity? The Palestinian Economy in Transition*, Edited by I. Diwan and R.A. Shaban, Washington, DC.

World Bank (2002) *Long Term Options for the Palestinian Economy*, Washington DC.

World Bank (2004a) *Disengagement, the Palestinian Economy and the Settlements*, Washington DC. (June)

World Bank (2004b) *Four Years – Intifada, Closures and Palestinian Economic Crisis: An Assessment*, Washington DC. (October)

World Bank (2004c) *Stagnation or Revival? Israeli Disengagement and Palestinian Economic Prospects*, Washington DC. (December)

"קבוצת Aix" נוצרה כדי לאפשר מפגש בין השקפות ישראליות ופלסטיניות בשאלות כלכליות הנוגעות להסדרי הקבע העתידיים בין שני הצדדים וכדי ליצור פורום לדיון וניתוח תרחישים והצעות שונות.

קבוצת Aix כוללת כלכלנים, אנשי אקדמיה וחברי מוסדות רשמיים פלסטינים וישראלים (הפועלים כמשקיפים) - בייחוד ממשרדים העוסקים בתחום הכלכלי. קבוצת Aix כוללת גם מומחים ואנשי אקדמיה בינלאומיים וחברי מוסדות בינלאומיים - האיחוד האירופי, הבנק העולמי, קרן המטבע הבינלאומית - הפועלים גם הם כמשקיפים.

הקבוצה פרסמה ב-2004 נייר עמדה הקרוי "מפת דרכים כלכלית" שבו ניתוח החלופות להסדר קבע כלכלי התואם הסכמה על "שתי מדינות" וכן הצעדים הכלכליים הנחוצים בשלביה השונים של מפת הדרכים המדינית שהציע הקוורטט.

מזכירות קבוצת Aix

Centre d'Economie Régionale, de l'Emploi et des Firmes
Internationales (CEREFI), Faculté d'Economie Appliquée, Université
Paul Cézanne - Aix-Marseille III, France

Tel. : 00 33 4 42 21 60 11 - Fax : 00 33 4 42 23 08 94

e.mail : aix-group.cerefi@univ.u-3mrs.fr

Website : www.aixgroup.u-3mrs.fr